

היהודים בארצות האסלאם

מבוא

בשנת 1948 חיים כמיליון יהודים בארצות האסלאם (במדינות צפון אפריקה והמזרח התיכון). יהודים אלו חיים בקהילות ותיקות ומשגשגות ויש להם השפעה על החברה והם אף השתלבו בה וצברו רכוש ומעמד. אולם, ב-1969 יורד מספר היהודים בארצות האסלאם לכ-200 אלף בלבד, מדובר בעזיבה של כ-80% מהיהודים בתוך פרק זמן מהיר. כיום חיים אלפים בודדים של יהודים בארצות אלה, מרביתם באיראן ובתורכיה. גורלם יש יהודי ארצות האסלאם הוא גורל של עזיבה, היעלמות, נטישה והכחדה של קהילות מלאות אל מחוץ למדינות אלו, שאותן ראו כביתן.

הגורמים שהשפיעו על גורלם של יהודי ארצות האסלאם

- מלחמת העצמאות: כאשר פרצה מלחמת העצמאות ב-30.11.1947, חלה הידרדרות במצב של יהודי ארצות האסלאם. מצבם של היהודים החרף החל מה-15.5.1948, לאחר שבן גוריון הכריז על הקמת מדינה ליהודים ומדינות ערב פלשו לתוכה. הערבים בארצות האסלאם כעסו מאוד על כך שיהודים הקימו מדינה על חשבון אחיהם ערבי ארץ ישראל. הערבים בארצות האסלאם ראו ביהודים כבוגדים ואויבים, דבר שבא לידי ביטוי במקרים רבים של אלימות כלפיהם. המצב היה הרבה יותר חריף בקרב המדינות שהשתתפו במלחמה. כשהיהודים הבינו שהם נמצאים בסכנת חיים הם העדיפו לברוח ולעזוב, מרביתם למדינת ישראל.
- עידוד קיבוץ גלויות ואחריותה של מדינת ישראל: כאשר מדינת ישראל הבינה שחיי היהודים בארצות האסלאם נמצאים בסכנת חיים, וזאת בעקבות הקמת המדינה, מדינת ישראל ראתה עצמה כאחראית לגורל היהודים וכבית עבור היהודים ככלל. המדינה עודדה את עלייתם של קהילות שלמות ואף שלחה שליחים כדי לסייע לעלייתם למדינת ישראל. כלומר, אם בגורם הראשון העזיבה הייתה על פי החלטה עצמאית, הרי שגורם זה קשור בסיוע שנתנה מדינת ישראל ועודדה עזיבה.
- תהליך הדת קולוניזציה: כאשר הגיעו המדינות הקולוניאליסטיות (בעיקר בריטניה וצרפת) אל ארצות האסלאם, הם העניקו ליהודים זכויות, הגנה, אפשרויות להשתלב בחברה ובכלכלה ומצבם של היהודים אכן השתפר. אולם כאשר מדינות אלו עוזבות, מבניים היהודים שמצבם יתדרדר והם לא יזכו עוד להגנה ולכן הם מחליטים לעזוב.
- התעוררות הלאומיות הערבית: במדינות שבהם התרחש מאבק לשחרור לאומי ולהקמת מדינה עצמאית, הובלטו המאפיינים של בני הלאום הערבי, כגון: שפה, סמלים, היסטוריה ועוד. בתקופה זו הרגישו היהודים כזרים ולא שייכים, דבר שגרם להם לעזוב.

מאפייני היהודים בארצות האסלאם

- עד שנות ה-30 של המאה ה-20, היהודים ברצות האסלאם חוו אירועים שונים של הפליה ואלימות, אך לא אירועים אלימים כגון הפוגרומים שהתרחשו במזרח אירופה.
- משנות ה-30 של המאה ה-20 חלה החמרה ביחס של ערביי ארצות האסלאם ליהודים. החמרה זו נבעה מכך שאל ארצות אלה חדרו רעיונות ותעמולה אנטישמית, בעיקר בשנים שהיטלר עולה לשלטון, דבר שבא לידי ביטוי באירועים אלימים כנגד היהודים.
- היהודים קשרו את גורלם עם השלטון הקולוניאליסטי: לא רק שיהודים זכו להגנה ולזכויות, אלא הם אף רצו שמהעצמות ימשכו וישלטו ובנוסף לכך הם גם חיקו את התרבות האירופאית. היהודים הבינו שאם מדינות אלה יעזבו אז גם הם יצטרכו לעזוב בשל חוסר ההגנה וההרעה במצבם.

מדינה מדגימה : אלג'יריה

- עד 1830 היה מעמד המשפטי של יהודי אלג'יריה " בני חסות" והם הופלו לרעה. כשצרפת מגיעה, מצבם משתפר (הגנה וזכויות). יהודי אלג'יריה נהנו משוויון זכויות החל משנת 1870 עם פרסום "חוק כרמיה" שהשווה את זכויות היהודים לאלו של יתר אזרחי צרפת.
- במלחמת העולם השנייה, לתקופה קצרה, קם באלג'יריה שלטון פרו נאצי – שלטון וישי. פקודת כרמיה משנת 1870 שהעניקה ליהודים אזרחות מלאה בוטלה בצו מיום ה-7 באוקטובר 1940. צו נוסף אסר על היהודים לעבוד. שלטונות וישי נקטו גם בהפקעת רכוש יהודי והפיכתו לארי (אריזציה). תלמידים יהודים הורחקו ממוסדות החינוך התיכון והיסודי. נקבעה מכסה (נומרוס קלאוזוס) המגבילה את מספר היהודים הרשאים להיכנס לאוניברסיטאות. ב- 1942 החלו השלטונות בהכנות להקמת יודנראט יהודי, אך ההכנות נקטעו בשל פלישת בעלות הברית ב-8 בנובמבר 1942.
- ב-1954 החל המאבק של ה-F.L.N אך היהודים לא תמכו במאבק שכן הם רצו בהישארות של צרפת שהעניקה להם הגנה וזכויות, דבר שהכעיס את האלג'ירים.
- ב-1962 צרפת עוזבת והיהודים מבינים שעדיף להם לעזוב. בתוך שלושה חודשים, מתוך 140,000 יהודי אלג'יריה, 125,000 עוזבים לצרפת, 15,000 עוזבים לישראל וכ-500 יהודים בחרו להישאר.
- החלטת הקהילה היהודית לעזוב בפרק זמן של שלושה חודשים, התבררה כנכונה כיוון בשנת 1963 פרסמו השלטונות האלג'יריים תקנות המעניקות אזרחות רק לתושביה המוסלמים של אלג'יריה. נקבע שזכאים לאזרחות אלג'ירית רק מוסלמים, מי שאביו או סבו היו מוסלמים, וכך אם היו היהודים נשאים, הם היו חסרי זכויות והגנה.
- כיום נותרו באלג'יריה רק 50 יהודים והם חיים בעיר הבירה אלג'יר.

בית הכנסת הגדול של אורן

אחד הסמלים של יהדות אלג'יריה הוא בית הכנסת הגדול באוראן. בית הכנסת היה אחד היפים והמרהיבים בכל צפון אפריקה. לאחר עצמאותה של אלג'יריה החרמו השלטונות 17 בתי כנסת ברחבי אלג'יריה וביניהם בית הכנסת באוראן. בית הכנסת הוחרם והפך בהוראת השלטונות למסגד.